

19. VE 20. YÜZYIL TÜRKİYE SOSYAL TARİHİYLE İLGİLİ ARAŞTIRMA VE DOKÜMANTASYON ÇALIŞMALARINDA ÖNÜMÜZDEKİ ON YIL İÇİN PERSPEKTİFLER

ILHAN TEKELİ

I. GİRİŞ

19. ve 20. yüzyıl Türkiyesi sosyal tarihini incelemede önümüzdeki 10 yılda olacak ve olması gereken gelişmeleri saptamak istiyoruz. Böyle bir saptamadan iki pratik amaç beklenilebilir. Birincisi, arşiv oluşturulması ve belge toplanması çalışmalarını bu yönde geliştirerek bu çalışmaların etkinliğini artırmaktır. İkincisi ise belli araştırma yönlerinin önemini ortaya koyarak araştırmacıların ilgilerini bu alanlara çekerek araştırma çabalarının birbirini tamamlayıcılığını, birbirini besleyiciliğini artırarak bilimsel gelişmenin hızını ve pekinliğini artırmaktır.

İster olacak, ister olması gereken, gelişmeler saptanacak olsun bu amaçların her ikisinin de gerçekleşeceği söylenebilir. Oysa olacak ve olması gereken koşullarında yazılacak senaryolar çok farklı olabilir. Bu fark günümüz Türkiyesi koşullarında özellikle yüksek olacaktır. Türkiyede sosyal bilimlerde 1961 Anayasası sonrasında hızlanan gelişmenin, 12 Eylül ve YÖK sonrasında duraklaması ve gerilemesi gözönünde tutulursa, gelişmenin ne olacağı konusunda yazılan bir senaryo çok kötümser olacaktır.

Bu toplantıda böyle bir kötümser senaryo bizi ilgilendirmiyor. O zaman ilgi alanımız şimdiye kadar bilimsel çalışmaların yeterince açıklayamadığı, araştırmaların yetersiz kaldığı, gelecekteki çalışmalarla doldurulması gereken boşlukların saptanmasına yöneliyor. Gelecekte ne olacağın yerine ne olması gerektiğini

koyuyoruz.

Bu indirgeme tartışma alanımızı belirlemede tek başına yeterli olmuyor.Eksikleri, boşlukları saptama sözü tek başına belirsiz kalıyor.Tarih bilimi bize bir gerçekliğin tüm ayrıntılarıyla betimlemesini yapmıyor böyle bir betimleme hem yararsız hem de olanaksız. Eksiklik ve boşluk seçilen paradigmaya göre değişiyor. Başka bir deyişle görelî bir şey.Burada paradigma sözcüğünü kullanırken Kuhn'un teorisi yönünde bir seçme yapmıyorum.Bunun yerine isterseniz araştırma programı,isterseniz epistem-söylem,isterseniz problematik vb. farklı bilimsel değişme kuramlarının terimlerini koyabilirsiniz.Bu tartışma için önemli olan bilim alanında iç bütünlüğü olan farklı açıklama çerçevelerinin bulunması,bazı hallerde birbirinin yerine geçmesi bazı hallerde de birden fazlasının bir arada varlığını sürdürmesidir.

Yeni çalışma alanlarını saptanmasında var olan bir paradigmaya karşı ne tür stratejilerin saptanabileceği öncelikle düşünülmesi gereken bir konudur.Bu aşamada değişik seçenekler vardır.Birincisi kendisini kabul ettirmiş sorgulanmayan bir paradigmanın varlığıdır.Bu durumda boşluklar var olan paradigmanın mantığı içinde onu pekiştirecek biçimde saptanabilir.İkincisi ise güçlü bir paradigmanın varlığı halinde bu paradigmaya karşı bir tutum benimseyerek bu paradigmayı sarsacak sorulara yönelmektir.Bu paradigmada kriz yaratacak bulguları ortaya koymaktır.Üçüncüsü ise var olan paradigmada

ciddi şüphelerin belirlediği, yeni bir paradigmanın emarelerinin kendisini belli ettiği ortamlarda söz konusu olabilir. Bu durumda yeni paradigmanın oluşmasına yardım edecek araştırmalar planlanabilir. Dördüncüsü ise daha hiç bir paradigmanın oluşmadığı bir aşamada söz konusu olabilir. Paradigmanın oluşumunu hazırlayacak araştırmalardır.

Bu durumda ilk saptanması gereken, Türkiyede, genelde sosyal tarihe, özelde işçi ve sendikalar hareketleri tarihine hangi paradigmlar içinde yaklaşıldığı ve bu paradigmların karşılaştığı sorunlar oluyor. Türkiyede 1970 li yıllarda sorgulanmaya başlansa da belli bir ulusalcı sosyal tarih paradigması vardır. Kuşkusuz bu paradigmanın oluşmasının gerisinde çok değişik etkilenmeleri görmek olanaklıdır. Türkiyenin uluslaşma süreci sırasında Avrupanın Orientalist tarihçiliğine duyulan tepkilerden başlayarak, Türk Tarih Kurumunun oluşturulmasının nedeni olan Türk Tarih Tezine ve bu paradigmanın en önde gelen uygulayıcıları olan Barkan, İnalcık gibi tarihçilerin formasyonunu etkileyen Annales okuluna kadar uzanan değişik etkiler sıralanabilir. Burada bizi ilgilendiren bu paradigmanın nasıl oluştuğu değil, temel özellikleri ve yaşadığı bunalım. Bu tarihin belli özellikleri var. Belgeye dayanmayı yücelterek aşırı bir ampirisizm içinde toplum ve siyasal bilim kuramları dışında kalmaya çalışıyor. Türklerin tarihinin ve kurumlarının benzersizliğini, özgünlüğünü göstermeye yöneliyor. Bu yönelim, kendisine seçtiği aşırı ampirist tutum tarafından beslendiği gibi, ulusalcılık ideolojisine katkıda bulunmasını kolaylaştırıyor. Özgünlük savından üstünlük savlarına kolayca köprüler kurulabiliyor. Gerek

seçtiği yöntem gerek ideolojik yönelimi bu tarihçiliği daha çok devlet açısından ve merkezin normatif olarak koyduğu kalıplar açısından yazılan bir tarihçilik haline getiriyor. Bu tarihçilik böyle bir bakış açısı içinde yerel farklılıkları görmüyor ya da görmek istemiyor. Devletin tümü için kendine özgünlük başkalarına benzememek savına sahip çıkan bu tarihçilik aynı savı daha alt coğrafik ünitelere taşıyor. Böyle bir araştırma şeması içinde toplumsal değişimin iki kaynağı ön plana çıkabiliyor. Bunlar da merkezi yönetim ve değişik tür dış etkiler oluyor. Toplumun değişmesinde iç dinamiklerin etkisi yadsınıyor ya da ikinci planda kalıyor. Bunun beraberinde getirdiği bir sonuç toplumda sınıfların varlığı ve toplumsal hareketlerin genellikle inceleme dışı kalması. Toplumsal hareketler bir toplumsal sorunun ve değişimin habercisi olmaktan çok özgün düzenin bozucuları olarak algılanıyor. Tabii böyle bir tarih anlayışı içinde bu toplantının odaklaştığı sosyal tarih alanının bir bölümü olan işçi ve sendika hareketleri için bir yer bulunmuyor. Bu tarih anlayışının beraberinde getirdiği bir tarihi dönemlere ayırma biçimi var. Osmanlı İmparatorluğu yükselme, duraklama, ve çöküş dönemlerine ayrılıyor. Bunu Türkiye Cumhuriyetinin yeniden doğuşu izliyor. Bir tür döngüsel tarihi devlet açısından yazmanın ve ona ideolojik işlev yüklemenin etkilerini taşıyor. Bu dönemlemeyi Türkiyede tarih yazıcılığı siyasal tarih yazıcılığından sosyal tarih yazıcılığına açılmaya başladığında sürdürmek güçleşiyor. Bunun sürmesi bir anlamda tarih araştırmalarının zaman içinde eşitsiz dağılımıyla sağlanıyor. Araştırmalar 16. yüz yıl üzerinde toplanıyor, 17 ve 18. yüz yıllar son yıllara kadar büyük ölçüde araştırma dışı kalıyordu. Böyle bir araştırma gayretleri dağılımı

yükselme ve duraklama dönemleri ayrımlarının sürdürülmesini kolaylaştırırken 19 yüz yıl ve özellikle ikinci yarısı üzerinde sayısı hızla çoğalan araştırmaların ortaya koyduğu İmparatorluktaki kurumsal yeniden yapılanmalar, alt yapı gelişmeleri, üretici güçlerdeki gelişmeler çöküş dönemi ayrımını sürdürmeyi zorlaştırmaktadır.

Bu tarih paradigması 1960 lı yılların ikinci yarısından sonra Türkiyede sosyal bilimlerin hızlı bir gelişme göstermeğe başladığı dönemde büyük ölçüde yetersiz kaldı. Bu yetersizlik tarihçilerin kendi alanlarını sorgulamaları sonucu olmadı siyaset biliminden, ekonomiden, sosyolojiden gelenlerin tarihi sorgulamalarıyla ortaya çıktı. Bu o zamana kadar hakim olan paradigmanın yadsıdığı kuramları tarih alanına getirdi. O zamana kadar hakim olan kendine özgü ve benzersiz olanı bulma çabasındaki paradigmanın kuramsal sorgulamalar karşısında bunalıma içine girmesi kaçınılmazdı. Tarihçilerin, tarih dışından gelenlerin sorgulamalarına karşı tek sığınağı belgeler ve amprisizmi daha ön plana çıkarmak oldu. Bu ise başka alandan gelenlerin, tarihçilerin farklı bir paradigma için toplamış oldukları bilgileri, kendi kuramsal çerçeveleri içinde kullanma çabalarını başlattı. Zamanla bunlar ve onların izleyicileri kendi paradigmaları için veriler toplamaya başladılar. Hakim paradigma hegemonyasını kaybetti. Ama yerine tek bir hakim paradigma belirmedi. Bugün için, çoğu yeterince gelişmemiş, çok paradigmatlı bir durumdan söz edilebilir.

Günümüzde, 1960 lar öncesinin gün geçtikçe gücünü kaybeden tarih

paradigmasının yanısıra, varlığı gözlenen paradigmaları, dayandıkları toplum bilim kuramlarına ve ideolojilerine göre şöyle sıralıyabiliriz;modernleşme kuramına dayananlar,dünya ekonomisi ya da merkez çevre kuramını kullananlar,Marxist üretim biçimi kavramından yararlananlar,bunları da üretim biçimi kavramını kullanışlarına göre ikiye ayırmak olanaklıdır,bir kesimi bu kavramı Osmanlı toplumunun kendine özgü niteliğini ortaya koymak için kullanırken diğer kesimi genel şemanın bir parçası olduğunu ortaya koymak için kullanmaktadırlar.Bu birbirleriyle yarışan beş paradigmaya bir altıncısı da eklenebilir.0 da eski tarih şemasının Türk-İslam sentezci yeniden yorumudur.

1960 lı yılların ikinci yarısından sonra Tarih alanında hakim paradigmanın hegemonyasını kaybetme olgusu yaşanırken Türkiyede ilk kez işçi ve sendika hareketi tarihi gelişti.Saniyorum çoğu bu toplantıya katılacak olan arkadaşlarımızın çabalarıyla uzun baskı dönemleri sonucu ulaşılması çok zor hale gelen belgeler ve bilgiler bir araya getirilerek geçmiş yeniden kurulmaya çalışıldı.Ama büyük ölçüde genel toplumsal tarihten ayrı kendi içinde bir dal olarak gelişti.Halen de bu oluşumunu koruyor.

Türkiyede ilgi alanımızın yapısı üzerine saptamalarımızı yaptıktan sonra bir strateji seçmesi yapabiliriz.Saniyorum önümüzdeki on yıl içinde Türkiyede çok paradigmalı tarih varlığını koruyacaktır.Bu çoğulculuktan siyasal,ideolojik işlevler beklenebildiği gibi bilimsel yararlar da umulabilir.Böyle yarışmalı bir ortamda her paradigma diğer paradigmayı sarsan sorular atmaya çalışacak hem de kendisine

yönlülecek sorulara karşı kendi paradigmasını pekinleştirecektir. Bunu başaramıyanın uzun dönemde elenmesi kaçınılmazdır. Böyle çoğulcu bir ortam kurulabilirse bilimsel gelişme hızlanacaktır. Eğer uzun dönemde bir paradigma hakim olabilirse bu pekinliği, açıklayıcılığı yüksek bir paradigma olacaktır.

İşte ben bu toplantıda sunacağım araştırmaların yoğunlaşma alanları önerilerini belli böyle çoğulcu bir ortama katkı için hazırladım. Ayrıca yuvarlak masa etrafında değişik ilgi alanlarından gelecek kişilerin bulunacağını düşünerek önerilerimi daha çok benim yakın ilgi alanım sayılabilecek bölgesel yapılar ve kentleşme etrafında yoğunlaştırmaya çalıştım.

II. ARASTIRMA YOĞUNLAŞMA ALANLARI İÇİN ÖNERLER

Birinci olarak üzerinde duracağım genel bir ilke olarak Osmanlı ve Türk tarihini merkezi olmayan ve yöneticilerin görüşlerine ağırlık vermeyen bir perspektifle yazmaya çalışmak olacak. Halen tarih alanında yarışan paradigmaların genellikle Osmanlı tarihini merkezi ve normatif bir gözle ele aldıkları yerel özgüllükleri yok varsayan bir ele alışa sahip oldukları söylenebilir. Kuşkusuz bu özelliğin ideolojik nedenleri olduğu gibi bu tarihin merkezi bir arşive dayanarak yazılması gibi pratik nedenleri de var. Bu ele alışa karşı tutumların S. Faroughi'nin çalışmalarında olduğu gibi gelişmeye başladığını görüyoruz. Faroughi'nin şeriye sicillerine dayanan çalışmaları merkezi bakış açısına göre yazılan tarihlerden farklı olguları ortaya çıkarıyor. Böyle bir bakış açısıyla yapılacak bilinçli çabaların tarihsel gerçekleri

kavramamızı ve yorumlamamızı zenginleştireceğine inanıyorum. Burada yanlış anlaşmayı önlemek için küçük açıklama yapmak gerekiyor. Kuşkusuz, burada, merkezi özellikleri güçlü bir sistem varsa, gerçeğe aykırı olarak, onun bu özelliklerini yadsıyalım denilmiyor. Bu konudaki abartmaları temizleyici bir öneri yapılıyor. Bu abartmalar yüzünden görmezlikten gelinmiş olguların gün ışığına çıkarılması öneriliyor. Düzeltmek için demiri diğer yönde de bükelim diyorum. İkinci olarak dikkati çekmeyi istediğim bu önerinin genel kuramların geliştirilmesini ve kullanılmasını yadsımadığıdır. Yani bu öneri başka hiç bir şeye benzemezlerin betimlenmesine ulaşmak için yapılmamaktadır. Tersine genel açıklamaların yerel koşullardaki özgüllüklerin gözlenmesiyle zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır. Genel kuralların uygulamalarının somutta yarattığı zenginlikler sergilenebilmelidir.

Bu tür bir kaygıyla 19 yüzyıl tarihine yaklaşıldığında daha önce üzerinde durulmayan başka bazı sorular ön plana geçecektir. Yaşanan kapitalistleşme, batıllaşma sürecinde değişik yörelerin kapitalizme eklenmesi ne tür özgüllükler göstermiştir, bu her yörede değişik etnik gruplar arasında ne tür toplumsal katmanlaşmalar yaratmıştır. Yöreler arası toplumsal farklılaşmadaki bu değişikliklerin kapitalizmin girişine karşı yarattığı savunma mekanizmaları ya da uyum mekanizmalarındaki ve bunun bir parçası olarak değişik dini ve ideolojik akımların ortaya çıkışı ve benimsenmesindeki ayrımların neler olduğu araştırılabilir. Değişik yörelerin kapitalizme açılmakta ve batıllaşma da merkezden farklı kanalları ya da etkileşme

biçimléri varmıydı? Bu farklılıklar eğer Türkiye desantralize bir batılılaşma süreci yaşasaydı farklı sonuçlar verecek nitelikteydi?

Bu yöresel çerçevelerin sorgulanması işçi sınıfı ve sendikal hareketler tarihinin yazılmasında bu hareketlerin toplumsal bağlamıyla ilişkilerinin kurulmasını kolaylaştıracak ve zenginleştirecektir. İmparatorluğun değişik kesimlerinde ücretli emeğin doğuşundaki farklılıklar, kapitalizmden etkilenme derecesinde ve hızındaki değişiklere göre ortaya çıkan özgül üretim ilişkileri, bu farklılıkların işçilerin örgütlenmeleri ve bilinçlenmelerindeki değişik yansımaları ortaya konulabilir.

Bu tür soruların bizi götüreceği sonuçlardan biri İmparatorluğun kapitalizme açılma sürecindeki mekansal farklılaşmanın netleşmesi olacaktır. Bu bir bölgelemedir. Türkiyede tarih yazıcılığında dönemleme sorunlarının tartışılmış olmasına karşın bölgeleme sorunlarının tartışılmamış olması ilginçtir. Gerçekte bilimde simetrik bir konumu olan zaman ve mekan kavramlarından zaman tarihte nasıl bir dönemleme sorunu ortaya koyuyorsa mekan da bir bölgeleme sorunu çıkarmaktadır. Türk tarih yazıcılığında bölgeleme sorunlarının tartışılmayışı ile merkezi tarih yazıcılığı olgusu arasında bir bağlantı kurmak her halde yanlış olmaz. Kuşkusuz burada bir bölgelemeden söz ederken bunun zaman içinde değiştiğini de eklemek gerekiyor.

Bu tartışma bizi yapacağım ikinci öneri olan bölgesel ya da yerel tarihlerin yazılması noktasına getiriyor. Osmanlı dönemi tarih yazıcılığı içinde bölgelerin ve kentlerin ayrı tarihlerinin

yazılması, ancak 1870 lerden sonra görülüyor. Bu başlangıçta, değişik etkiler olarak belediyelerin doğuşuyla kentlerin bir kişilik kazanması, vilayet salnamelerinin yayınlanması, Osmanlı imparatorluğuna "seyyah"ların gelmeye başlaması sayılabilir. Ama bu yazılan değişik amaçlı tarihler yüzeysel betimlemeler düzeyini aşp bir sosyal tarih niteliğini kazanamıyor. Cumhuriyet döneminde yazılanlar da durumu pek değiştirmiyor. 1970 li yıllardan sonra O.Kurmuř'un Ege Bölgesi, Ö.Ergenç'in Ankara ve Bursa için yaptığı çalışmalarda olduğu gibi bazı başarılı örnekler ortaya çıktıysa da bir bölge tarihçiliğinin geliştiği söylenemez. Hatta Türk tarihçiliğinde etkisi artan Annales okulu bile Vidal de la Blache'dan kaynaklanan bölgesel tarihçiliğini Türkiyeye taşıyamamıştır. Bu sonuçta Türkiye'deki tarih yazınında coğrafya ile bütünleşmenin coğrafyadan yararlanmanın oldukça zayıf kalmasının etkilerini aramak doğru olur sanıyorum.

Bölgesel tarihlerde yoğunlaşmayı ne bir coğrafi determinizm kaygısıyla ne de 1950 ler öncesi coğrafyada hakim olan olan yeni Kart'çı sentezlerine ulaşmak için öneriyorum. Bu önerinin iki pratik amacı var. Birincisi tarih yazınında merkezi eğilimlerin normatif baskısından kurtulmanın pratik bir yolu olmasıdır. Burada kullandığım merkezi eğilimlerin normatif baskısı kavramını biraz açmakta yarar görüyorum. Daha önce de değindiğim gibi eğer bir toplumsal formasyon güçlü merkezi eğilimlerle şekillendiriliyorsa tarihçi kuşkusuz bu gerçeği yazacaktır. Ama burada sözü edilen başka bir şeydir. Merkezin formüle ettiği hukuksal ve yönetsel metinlerin gerçek sanılması gerçekte özdeşleştirilmesidir. Bu metinlerin gerçeği nerede ne kadar

etkileyebildiğinin ortaya çıkarılmasında bölgesel tarih yazını önemli bir araç olabilecektir. İkincisi ise Türkiye'nin 19 ve 20. yüzyıl içinde yaşadığı kapitalistleşme süreçlerinin bölgesel farklılıklarını ve özgüllüklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu yapılmadan yaşanan sürecin tam olarak kavrandığı ileri sürülemezdir. Amaç salt bir kuram geliştirmek değil, aynı zamanda da Türkiye'yi bütünüyle tanımak ise, bu kaçınılmazdır.

Üçüncü olarak üzerinde duracağım konu kent tarihlerinin yazılmasına bunların karşılaştırılabilir bir sistematiklik kazanmasına verilmesi gereken önemdir. Kent tarihi yazınının bölgesel tarih yazını ile iç içe olacağı ve bir birini tamamlayacağı açıktır. Burada üzerinde ayrıca durulmasının nedeni bu toplantının odaklandığı işçi ve sendika hareketleri tarihi bakımından kazandığı özel önemdir. Kentler kapital birikiminin gerçekleştiği, ücretli emeğin öncelikle olduğu, bilinçlenmesinin ve bir harekete dönüşmesinin sağlandığı mekanlardır. Her üretim biçimi kendi kentsel mekanını üretmektedir. Ama bu üretilen mekanlar da belli üretim ilişkilerinin ve belli üretim biçimlerinin sürdürülmesi için yararlanılan araçlardan biri haline gelmektedir. Bu nedenle işçi ve sendika hareketlerinin toplumsal yapıyla bağlarının kurulmasında içinde geliştikleri kentlerin toplumsal tarihinin bilinmesi gerekecektir. Kentlerin bölgeleri üstündeki denetimi hangi mal ve hizmetleri üreterek kurdukları, bu üretimin ne tür üretim ilişkileri içinde gerçekleştiği, bu üretim ilişkilerinin ne tür bir toplumsal katmanlaşma ortaya çıkardığı, bu katmanlaşmanın etnik gruplara

göre nasıl farklılaştığı, bu üretim ilişkileri ve toplumsal yapının nasıl bir fiziki çevre ya da mekan ürettiği, bu mekanın üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde ne tür işlevler yüklendiğinin araştırılması, önerilen kent tarihi araştırmalarının esas konularını oluşturacaktır. Kentlerimizin bu tür tarihleri bulunsaydı işçi ve sendika hareketleri tarihinde uzmanlaşan arkadaşlarımızın çalışmalarını herhalde çok zenginleştirecekti.

Üzerinde duracağım dördüncü konu Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyılda yaşanan kapitalistleşme süreciyle birlikte yerleşme yapısının nasıl geliştiğinin ortaya konulmasıdır. Osmanlı İmparatorluğunun yerleşme yapısı, 19. yüzyılda, bir yandan kapitalistleşme, diğer yandan İmparatorluğun sürekli olarak büyük toprak kayıplarıyla küçülmesi sonucu aldığı göçlerle büyük değişimler geçirmiştir. Sahil ovaları yerleşmelere açılmış, değişik yörelerin etnik kompozisyonları değişmiş, yeni liman kentleri kurulmuş var olanlarının görece önemleri değişmiştir. Bu değişimler tüm İmparatorluğu kapsayacak genişlikte yeterince ortaya konulmamıştır. Büyük bir emek gerektireceği açık olmakla beraber, bunun yapılmasını sağlayacak kaynaklar vardır. Bir yandan değişik tarihlerde yapılmış haritalar diğer yandan nüfus sayımları ve salnameler vardır. Böyle bir tarihi coğrafya çalışmasının hem 19. yüzyıl tarihinin yazılması için çok değerli bir temel oluşturacağı hem de yukarıdan beri savunulan bölgesel tarih yazıcılığı gerekli çerçeveyi sağlayacağı söylenebilir. Bu tür bir gelişme sosyal tarihçiliğimizin harita kullanmasında da bir aşama oluşturabilir.

Beşinci ve son olan önerim Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete geçişteki kesikliğin yeniden kurulması olacak. Burada Foucault'çu bir kesiklikten değil üretici güçlerdeki somut bir kesiklikten söz ediyorum. Cumhuriyet tarihçiliği ideolojik planda Osmanlıdan kopmaya ve ulusçuluğunu daha önceki dönemlere uzanarak temellendirmeğe çalışmasına karşın, Cumhuriyete geçişte üretici güçlerdeki büyük kesikliği inceleme dışı tutmuş, her savaşta görülen sonra zaman içinde giderilen kayıplar gibi görme eğiliminde olmuştur. Bu tutum günümüz Türkiyesinde bir çok konuda yanlış kanıların doğmasına neden olmaktadır. Bu kesikliğin payının yüksek olabileceği bir çok sorun geçmişten gelen tarihsel nedenlere bağlanmaktadır. Birinci Dünya savaşının, Kurtuluş Savaşının, Barış Anlaşmalarının koşullarının üst üste gelmesiyle nüfusun miktarında, etnik kompozisyonunda, hüner bileşiminde, coğrafik yoğunluğunda, toprak mülkiyetinde, sanayisinde, meslekler yapısında, elitlerinin niteliğinde çok önemli dönüşümler yaşanmıştır. 1914 ve 1924 yılında Türkiyedeki üretici güçlerin karşılaştırılabilir bir muhasebesinin kurulması ve bunun haritalandırılması bu kesikliğin önemini ve etkilerinin doğru olarak değerlendirilmesine olanak verecektir. Bunun anlaşılması halinde Cumhuriyetin başlangıcındaki dinamikleri daha yeterli olarak yorumlayabileceğiz. Bölgesel farklılıkların nedenlerini daha iyi kavrayabileceğiz. Türkiyenin batısında ve doğusunda yaşanan kesikliliklerin farkını ve doğurduğu sonuçları görebileceğiz. Kuşkusuz bu da sistemli bir büyük çalışmayı gerektiriyor. Ama gerekli.

Bununla yapacağım öneriler tamamlanmış oluyor. Beş öneri de

gerçekte bir biriyle ilişkili,temelde 19 ve 20. yüz yılda yaşanan toplumsal süreçlerin mekansal farklılaşmasını ortaya çıkarmaya çalışıyor.Bu nedenle de coğrafya ile sıkı ilişki gerektiriyor.Bu öneriler, sosyal tarih yazıcılığımızda çok ihmal edilmiş bu boyutun,bu toplantı içinde tartışılmasına,ihmal edilmemesine olanak sağarlarsa,görevlerini yerine getirmiş olacaklar.Ülke mekanındaki farklılıkların hesabını vermeyen tarihte bir şeyler eksik demektir.